

EL CELLER DEL SINDICAT AGRÍCOLA DE ROCAFORT DE QUERALT (CONCA DE BARBERÀ): PRIMERA OBRA AGRÀRIA DE L'ARQUITECTE CÈSAR MARTINELL, 1918*

Joan FUGUET i SANS

INTRODUCCIÓ

L'interès per l'arquitectura agrària de Cèsar Martinell no existeix en la historiografia de la nostra arquitectura contemporània fins que Oriol Bohigas no la inclou en les seves obres *Arquitectura Modernista* (1968) i *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista* (1973), com un dels fenòmens més valuosos de la «pervivència» modernista. A partir d'aleshores, el tema arriba a la universitat i a la escola d'Arquitectura de Barcelona, i motiva treballs de curs i tesis de llicenciatura com la de R. R. Lacuesta, *Cèsar Martinell Brunet arquitecto, teórico e historiador del arte* (1973).

Aquest reconeixement de l'obra de Martinell va rebre el suport del col·legi professional d'arquitectes que a començaments dels setanta li encarregà un treball sobre la seva obra agrària. Martinell va escriure el llibre però morí el 1973 abans que sortís editat: *Cèsar Martinell Brunet. Construcciones agrarias en Catalunya* (1975).

Tots aquests estudis però estan plantejats estrictament des del

* Aquest treball fou presentat a les «Jornades sobre la Viticultura de la Conca Mediterrània» celebrades a Tarragona l'any 1986.

punt de vista del llenguatge arquitectònic. El context socio-polític que envoltà la construcció dels cellers cooperatius en cap moment és ni tant sols intuït tret d'unes lleugeres incursions que hi fa Martinell i el prologuista del mateix llibre, Ignasi Solà-Morales. Aquests comentaris no van més enllà d'al·lusions a la política dirigista de la Mancomunitat de Catalunya amb Prat de la Riba.

Deixant de banda els estudis estrictament arquitectònics, la història dels pagesos que endegaren el moviment cooperatiu i, amb ell, la construcció dels cellers restava per fer. Mancada com estava d'estudis monogràfics és fins a cert punt lògic que en obres de síntesi com la d'A. Balcells *El problema agrari a Catalunya 1890-1936* (1968), malgrat donar-se notícies de primera mà sobre el protagonisme de la Conca de Barberà en el cooperativisme vitivinícola, no s'aclarís la relació d'aquest amb els moviments associatius d'herència internacionalista de fi de segle¹.

D'altra banda, una concepció pseudohistoricista del tema divulgada insistentment des d'una institució de molt de pes econòmic ubicada en la pròpia Conca, col·laborà a enredar la troca en la línia d'explicar la història del moviment cooperatiu pagès a la Conca com a obra exclusiva del reformisme burgès de la Lliga (Carulla:1973: 4-6).

El desentrellat, o allò que en diuen «tota la veritat», començà a plantejar-se en el moment de constituir-se la Unió de Pagesos l'any 1976. En el si de la ponència històrica, la necessitat de justificar documentalment les asseveracions dels pagesos participants relatives als moviments associatius esquerrans de diversos pobles que arribaren al cooperativisme vinícola, motivà l'escorcoll d'arxius locals.

L'èxit més sonat fou la recuperació de l'arxiu de la Societat Agrícola de Barberà de la Conca que havia romàs «ignorat» des de 1939, en l'antic local social des d'aleshores tancat i en unes condicions de conservació que feien témer la destrucció de l'arxiu.

El resultat d'aquella recuperació fou la comunicació presentada al «I Col·loqui d'Història Agrària» celebrat a Barcelona l'any 1978, sobre el celler de la Societat Agrícola de Barberà, que després fou publicada a la revista «L'Avenç» (Fuguet:1979: 71-73) i ampliada un any després (Fuguet,1980). En aquella comunicació començaven a

1.- L'autor no relaciona les activitats de les associacions de la Federació d'Obrers Agricultors amb l'inici del moviment cooperatiu vitivinícola de la Conca de Barberà (Balcells:1980: 64 i 72). En l'edició primera (1968: 42 i 50) ni tant sols relacionava la Conca de Barberà amb la Federació d'Obrers Agricultors. Això li succeí per haver fet una lectura precipitada de les actes del III Congrés de la Federació, celebrat el gener de 1896 al Vendrell i publicades a «El Campesino», II, núm. 21-22 (A.H.M. de Barcelona).

Elaborada y leída en sesión celebrada para los distintos cargos, de todo lo cual goza el Secretario certificador

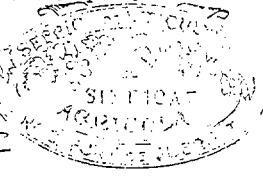
Joaquin Masera ~~Guerra Hódoro~~ Enrique Aluja (Bater) Antonio Vidal
 Roque Duch ~~Esteban Barva~~ Juan Cortijo ~~Antoni~~
~~Antoni~~ ~~José Gual~~ Salvador Guixà Antonio de la
~~Antoni~~ ~~Magda Ferrer~~ ~~José Gual~~ ~~José Gual~~
~~Guillem Duch~~ ~~José Cortijo~~ ~~José Gual~~
~~Vámbria Gual~~ ~~Francisco Gual~~ ~~Salvador Guixà~~
~~José Cortijo~~ ~~Francisco Gual~~ ~~Salvador Guixà~~
~~Francisco Gual~~

Fragment de l'acta de constitució de la «Societat Agrícola Recreativa» de Rocafort de Queralt, amb el segell de l'entitat i la signatura d'un grup de socis fundadors. 1915.

La construcción de un depósito según medidas expresadas en la nota de cubricaciones formuladas por el Arquitecto-director D. César Martinell, importa la cantidad de 1771'85 ptas. (mil setecientos setentuna con 85 ¢)

El Contratista
José Ferrer

El President
Roque Duch

Fragment d'un document de contracte d'obres del celler amb el segell de la secció de viticultura.

perfilar-se les línies ideològiques de la realitat del moviment social que culminà amb el naixement del cooperativisme vitivinícola a la Conca de Barberà.

Seguidament, la tasca de recerca i el continuat debat endegat en el si del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà donaria com a resultat, ultra la recuperació d'importants fons documentals², l'elaboració d'una important tesi de llicenciatura: *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil* de l'historiador A. Mayayo (1983)³ i la publicació de diversos articles del mateix autor (Mayayo: 1984a : 133-199; 1984b : 133-155). Amb aquests treballs, Mayayo establí amb claretat i mètode els esdeveniments del fenomen cooperativista vinícola. Aquest moviment, segons l'autor, havia tingut dues vies, una «revolucionària», cronològicament anterior, que partia de les associacions de resistència camperoles d'herència internacionalista, i la «via reformista» endegada per la burgesia progressista que conscient del moment històric li seguia els passos.

Ambdues vies varen tenir ressonància en quasi tots els pobles encara que la via revolucionària només reeixí amb plenitud a Barberà; en els altres pobles va subsistir amb més o menys presència al costat dels sindicats de propietaris, que van créixer en importància a partir del projecte polític reformista de la Mancomunitat.

Amb aquests treballs citats que fornien el context social necessari que acompanyà el fenomen arquitectònic de les «catedrals del vi», vàrem intentar un primer assaig sobre l'arquitectura dels cellers cooperatius a la Conca de Barberà (Fuguet:1984: 43-54). En aquest treball es planteja la construcció dels cellers cooperatius com a fruit d'una necessitat social i econòmica col·lectiva. El celler -i amb ell de vegades el local social- esdevindrà la materialització d'una fita social símbol d'una nova època. D'alguna manera, el celler venia a ocupar

2.- Entre les restes de l'Arxiu del Jutjat de Barberà, maltractat i mig destruït en els darrers anys, trobàvem importantíssims documents sobre les peripècies de la «Societat» en els primers moments de la seva fundació: el sumari sobre uns famosos aldarulls protagonitzats per les dones dels associats principalment, «1984, Juzgado de Instrucción de Valls. Sumario sobre coacciones en Barbará» 182 fols. (A.M. de Barberà).

Més tard aconseguíem per al Museu Arxiu Comarcal el dipòsit de l'arxiu patrimonial del qui fou destacat polític republicà, el barberenc Joan Esplugas Moncusí, juntament amb el seu nebot, l'advocat Manuel Miró i Esplugas. Ambdós representen un cabal valuósíssim per a la història de les nostres comarques. (Aquests fons han estat ja emprats en la tesi de llicenciatura d'A. Mayayo, vegeu nota 3).

3.- Aquesta obra fou llegida l'any 1983 a la Universitat de Barcelona després, convenientment reelaborada, ha estat publicada pel Centre d'Estudis de la Conca de Barberà (Mayayo, 1986).

el lloc que durant segles representà el castell. Mentre s'enderrocava l'edifici medieval símbol de l'esclavatge pagès, amb les mateixes pedres, es bastia el celler cooperatiu. Aquest però, no es construïa en un lloc encimbellat, dominant, sinó en un lloc baix, vora la carretera i de fàcil accés. Les funcions i els símbols són ben distints.

Els propis edificis tot i representar una nova època de progrés, també representaven, amb el seu llenguatge arquitectònic, el grup social i ideològic que els havia aixecat: els cellers de les societats de resistència són senzills, funcionals, sense cap concessió a l'ornamentació ostentosa i supèrflua; i foren construïts pels propis socis -paletes i pagesos-. En canvi, els cellers de les associacions de propietaris foren projectats per arquitectes i, a petició dels amos, calia que tinguessin, a més de les condicions bàsiques funcionals, nombrosos detalls formals arquitectònics al servei de l'ostentació i del prestigi. És prou significatiu i revelador que popularment els primers foren anomenats «sindicat dels pobres» i els segons «sindicat dels rics» (el mot «sindicat» és sinònim de celler a la Conca de Barberà).

En ambdós casos és important destacar l'empenta que en un primer moment reberen les associacions pageses per emprendre la construcció dels cellers de part de certs propietaris progressistes primer, i de les institucions després.

És especialment interessant el cas de la «Societat Agrícola» de Barberà que esdevingué capdavantera en l'organització de la cooperativa i en la construcció del celler. Molts aspectes que ens semblaven insòlits en allò que tocava a l'èxit de l'empresa i a la construcció de l'edifici han resultat desvetllats per l'excel·lent article d'Andreu Mayayo sobre Joan Esplugas (1984a: 133-199).

La figura de Joan Esplugas, a part de ser fonamental per a l'èxit de la «Societat» de Barberà, interessa en el present treball perquè fou l'inspirador del disseny del celler que construïren els pagesos barberencs.

En les seves llargues estades a França en el darrer quart del segle XIX, havia estudiat molt i a consciència les experiències del país veí quan reeixia de la fil·loxera i posava de nou en marxa, i amb molta modernitat, la vitivinicultura.

El celler de la «Societat» de Barberà, construït l'any 1902, conté en la seva ordenació la clàssica divisió de funcions per a una bona elaboració del vi que presentaven aleshores els cellers francesos més moderns (Campllonch:1917: 91-118): sala de màquines amb moll de descàrrega, naus d'estibatge, i cups de fermentació (Fuguet:1984: 45, planta).

El cooperativisme, i amb ell la construcció dels cellers col·lectius, va aparèixer doncs, en tots els pobles de la Conca de Barberà en els primers anys del segle, amb els matisos ideològics assenyalats.

Però no en tots els pobles les dues vies foren tan diferenciades -en allò que toca a la construcció de cellers- com a Barberà, Sarral, Solivella o Blancafort. En aquests llocs les dues opcions donaren lloc a la construcció de dos cellers: el dels «rics» i el dels «pobres». Altres pobles com l'Espluga de Francolí i Montblanc, malgrat haver tingut associacions pageses amb propi pes i haver començat a fer vi en comú, la presència de joves propietaris progressistes (Rendé, Poblet) aglutinà l'esforç col·lectiu i el decantà, amb el seu prestigi, a la banda reformista. En aquests pobles es construí un únic celler.

No hem d'oblidar però, com assenyala A. Mayayo (1985b: 146), que les cooperatives d'una i altra via varen reeixir gràcies a l'esforç social de les classes modestes. Va caldre l'esquer d'una situació catastròfica -la plaga del *mildiu* i la pedregada de 1915- i l'exemple reeixit de les cooperatives en dansa, perquè la major part dels propietaris de la Conca pugessin al carro del cooperativisme. Fins aleshores les cooperatives només havien estat motiu de crítica i insídia de part dels propietaris reaccionaris, que eren la majoria.

A partir d'aquell moment fou possible la Federació de Sindicats Agrícoles de la Conca de Barberà, plataforma de la política reformista de la Lliga, via Mancomunitat de Catalunya, i amb ella els crèdits per a la construcció de la major part de cellers.

Amb aquesta llarga introducció en la qual hem exposat l'estat de la qüestió sobre els estuddis que s'han fet relatius a la gestació del cooperativisme vinícola a la Conca de Barberà, em sembla que queda suficientment reflectit el medi social i polític que propicià, en el primer quart de segle, l'aparició d'una arquitectura que havia de ser la més important i significativa que es produïa als nostres pobles des de la construcció dels temples parroquials del segle XVIII.

Amb tot, és molta la feina que resta per fer; són molts els papers que sobre ambdós fenòmens (associació i celler) romanen intactes en els nostres arxius. Amb el present article ens proposem entrar una mica més en el coneixement de l'entitat cooperadora de Rocafort de Queralt i el seu celler que és ni més ni menys la primera obra d'aquesta mena encarregada a l'arquitecte vallenc Cèsar Martinell; i, vés per on, una de les més reeixides i espectaculars -des del punt de vista formal- del moviment gaudinista agrari.

La documentació que hem trobat sobre el tema és molt rica. D'una banda les actes de l'entitat custodiades en el seu propi arxiu, i de l'altra, la documentació professional de Cèsar Martinell dipositada a l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona.

LA «SOCIETAT AGRÍCOLA RECREATIVA DE ROCAFORT DE QUERALT»

La primera associació cooperativa que fundaren els pagesos de Rocafort fou el 1915. En una assemblea multitudinària es constituí aqueixa entitat amb el nom de «Societat Agrícola Recreativa de Rocafort de Queralt». Fou una associació de resistència com les que els pagesos d'altres pobles havien fundat abans, dins de la via anomenada revolucionària, que pretenia beneficiar-se de la cooperació per a l'adquisició de productes necessaris per a l'agricultura, per practicar l'ajut al soci malalt, etc. Si bé -al menys pel que es veu a les actes- la seva ideologia no era del tot definida, és significatiu el fet que decidissin celebrar la festa del Primer de Maig (A.S.:7). Amb aquest pas seguien la línia marcada pel primer celler de Barberà de tendències esquerranes.

El seu propòsit de construir el celler queda ben clar en l'adquisició, només vint dies després de la constitució de l'entitat, d'uns terrenys propietat d'Anton Bonet Sala, a la partida del Tossalet, tocant a la carretera de Sarral.

Un any més tard, davant les dificultats de finançament que suposava la construcció del celler per a la seva migrada economia, decidiren obrir les portes de l'associació al col·lectiu de propietaris que fins aleshores havia restat al marge. Aquesta decisió que modificà la via revolucionària començada per la Societat rocafortina s'ha d'entendre com a fruit d'un context històric: arribar tard al moviment cooperatiu quan ja els reformistes havien agafat el protagonisme polític d'aquest moviment. Tampoc s'ha d'oblidar la influència del poble de Sarral, on la via reformista tenia un representant important: l'advocat Talavera (Mayayo:1984b: 146).

La fórmula emprada per a aquesta unió fou la constitució d'una Secció Vinícola en el si de la Societat que gaudia de plena autonomia de gestió⁴. Per tal que això pogués dur-se a terme, es van haver de modificar articles dels estatuts primers de la Societat perquè consideraven que «*su actual redacción es un obstáculo para la realización de los fines expresados*» (A.S.:24).

4.- «...que al efecto de procurar la mayor suma de asociados así como de los socios como de los no socios, dicha sección debe constituirse con plena autonomía de la Sociedad, además de lo dicho, porque, representando la Sección en proyecto muchos e importantes intereses, precisa que un gobierno y administración sean lo más propios posible, al objeto de evitar ingerencias de personas u organismos que no tuvieran en ella su interés...» (A.S.: 23-24).

D'aquesta manera, d'una societat on un home era un vot es passava a una secció on els vots comptaven en funció de les cargues, trenta cargues un vot (A.S.:33). S'aconseguí així un consens que permetia coordinar els esforços d'una ambició comuna a la vila: la construcció del celler cooperatiu. En aquest cas -donada la posició ideològica de la secció- serà del tipus que hem caracteritzat abans com a cellers dels «rics»; això suposarà una arquitectura ambiciosa tant en els serveis com en el llenguatge formal. En poc temps, el nombre de socis de la Secció augmentà espectacularment i de seguida es posà en marxa tot l'aparell d'organització que permetés l'obra com més aviat millor:

-El 22 de desembre del mateix any, la Secció comprà a la Societat els terrenys del celler per 2.500 ptes. (A.S.J.:2).

-El 9 de gener de 1918 es reuniren els socis per construir amb llurs aportacions el capital social de l'empresa (A.S.J.: 9-12). Uns dies més tard cridaren l'arquitecte vallenc C. Martinell perquè examinés el terreny i fes l'avantprojecte del celler (Martinell:1975: 53).

La junta féu oficialment les previsions de les despeses⁵. Com que aquestes suposaven una quantitat superior a l'aportació dels socis, es plantejà en una reunió general de la Societat d'acollir-se a la Llei de Sindicats de 1906 que els permetria beneficiar-se dels préstecs de la Caixa Comunal de la Mancomunitat. No trobaren cap inconvenient en donar aquell pas car: «*la actuación y los fines de la Sociedad son los mismos*» (A.S.:38).

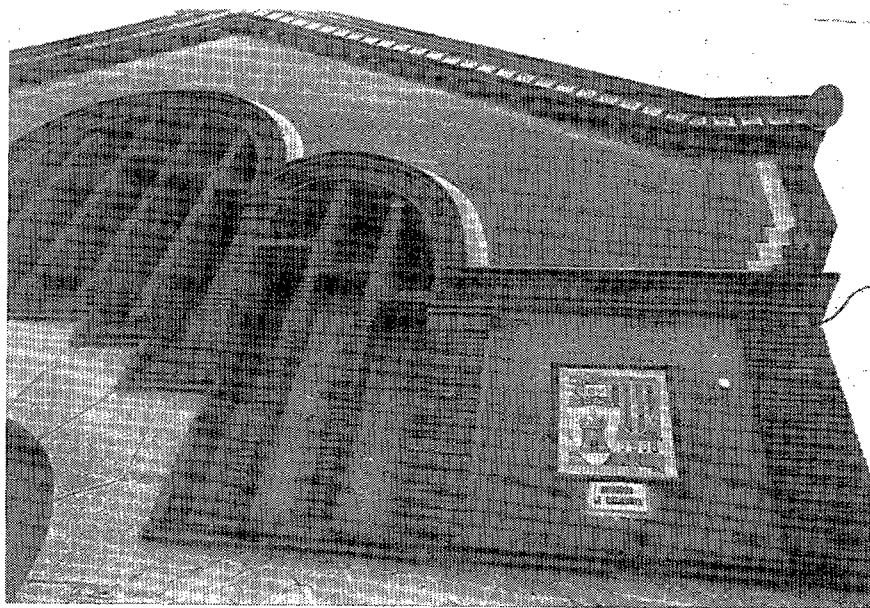
La culminació dels tràmits per a aquesta gestió suposà el canvi de nom de la Societat que a partir d'aleshores es va dir «Sindicat Agrícola», i el de la Secció que va passar a la «Secció de Vinicultura del Sindicat Agrícola» (A.S.G.: 10-13). Immediatament, la Secció formalitzà el préstec amb la Caixa Comunal de la Mancomunitat. Signaren el protocol Josep Puig i Cadafalch, en representació de la Mancomunitat, i Ramon Duch Barrot i Josep Torres Mateu com a representants de la Secció Vinícola del Sindicat Agrícola de Rocafort de Queralt.

El Sindicat Agrícola de Rocafort és un exemple clar de l'evolució que es produí en la gestació de les vies al cooperativisme a la Conca de Barberà en el moment en què és patent el fracàs de la via revolucionària en tots els pobles excepte a Barberà. Els rocafortins que en el primer moment intenten tirar endavant el seu projecte mit-

5.- Una premsa continua Mercedes, 7.000 ptes.; per l'obra contractada amb els empresaris, segons projecte de l'arquitecte Martinell, 56.859,96 ptes.; dues bàscules, 3.290 ptes.; un motor de gasolina, 4.375 ptes.; una vagoneta, 665 ptes.; una ploma d'aigua, 515 ptes.; diverses màquines i atuells 4.695 ptes. (A.S.J.: 13-14).

Rocafort de Queralt. Exterior del celler.

Rocafort de Queralt. Detall de la façana del carrer.

jançant la via revolucionària, s'agafen ben aviat a la via reformista. El procediment fou mantenir l'esperit inicial de la Societat però creant una Secció Vinícola amb plena autonomia.

Encara que a Rocafort reeixí la via reformista, el procés fou diferent a l'endegat a l'Espluga o a Sarral (Mayayo:1984b: 133-155), en aquests pobles, els capdavanters foren els joves propietaris progressistes de la burgesia rural, mentre que a Rocafort foren els pagesos qui iniciaren el moviment cooperatiu.

CONSTRUCCIÓ DEL CELLER

L'autor

El gener de 1918 l'arquitecte Cèsar Martinell era cridat a Rocafort.

Aquest il·lustre personatge fou nat a Valls el 1888 i morí a Barcelona el 1973. A més d'ésser autor d'una notable obra arquitectònica destacà en la investigació de la història de l'art català i la seva divulgació popular.

La producció arquitectònica de Martinell està íntimament vinculada al fenomen cooperativista dels Sindicats Agrícoles; fet que no és aliè a l'àmbit eminentment pagès del seu lloc de naixença.

L'any 1916, tot just acabada la carrera fou anomenat arquitecte municipal de Valls. Aquí de seguida rebé els primers encàrrecs per a construir cellers.

Un home responsable i conseqüent com ell no podia limitar aquella feina a la pura construcció de magatzems per guardar estibes i maquinària. Des del primer moment contactà amb els pagesos i s'interessà en les obres d'aquest tipus ja construïdes a la comarca. Ell mateix ho confessa en el seu treball pòstum:

«...afortunadamente me unía buena amistad con los dirigentes de las pocas bodegas existentes en la comarca y me fue fácil sustituir la consulta bibliográfica por una viva y apretada información sobre ventajas e inconvenientes mostrados por la práctica...» (Martinell:1975: 39).

Per poder treballar en el disseny de les obres que empenia, s'interessà per l'enologia i investigà en les solucions i problemes que presentaven les construccions existents.

Segons ell mateix (*ibidem*: 39), en les primeres informacions rebudes notà que tots els cellers que aleshores funcionaven pecaven de poc espai en les sales d'elaboració. Escoltà les observacions dels pagesos sobre els avantatges i inconvenients dels cups rectangulars, la qual cosa el féu decidir per cups pseudorectangulars amb cambres d'aire aïllants entre ells; per la conveniència de fer finestres a ran de terra a les naus d'estibatge per facilitar la ventilació, etc.

Mentre construïa el celler de Rocafort va rebre la visita del Director General d'Agricultura de la Mancomunitat, Sr. Josep M. Valls, el qual, vivament interessat pel seu treball, li proposà que es fes càrrec de dirigir aquells serveis tècnics que aleshores estava organitzant la institució catalana.

Martinell es convertia en el principal especialista en construccions agràries. Entre 1918 i 1923 va intervenir en la construcció de quaranta obres d'aquesta mena arreu del Principat.

Entrava així dins l'òrbita del programa socio-cultural desplegat per la Mancomunitat que, en matèria de cellers cooperatius a la Conca de Barberà, canalitzà la Federació de Sindicats Agrícoles.

L'obra⁶

Fases de la construcció

L'actual celler de Rocafort és el resultat de tres intervencions practicades pel mateix Martinell a mesura que anà creixent l'entitat, i, amb el creixement, les necessitats de disposar de més estiba.

El projecte inicial es desenvolupava sobre un rectangle de 44 per 26 metres, orientat al nord, amb façana a la carretera. El rectangle es dividia longitudinalment en dos des de la carretera per formar dues naus d'estibatge de 34 metres de fondària. Al darrera, disposada perpendicularment, quedava la sala de màquines i el moll de descàrrega de 10 metres d'amplada per 26 de llargada.

D'acord amb les possibilitats i necessitats d'aquell moment, el Sindicat decidí construir la sala de màquines-moll de descàrrega i una de les naus d'estibatge.

Les obres començaren el mes de març de 1918 a càrrec dels em-

6.- El present capítol ha estat redactat a partir de la documentació existent en el *fons Martinell* de l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears de Barcelona, consistent en diversos documents professionals relatius a l'obra estudiada (plecs de condicions, contractes, plànols, fotografies, etc.).

presaris Antoni Ferrer i Plana i Josep Tous i Freixes de Valls, que les prengueren part en contracta part en administració. El mes d'octubre d'aquell mateix any, el celler ja estava en condicions de rebre la primera collita. Ultra la despesa que representà la maquinària i altres atuells es despengueren 56.860 pessetes per l'obra estrictament arquitectònica.

L'any 1930 el celler havia assolit el màxim de les seves possibilitats de cabuda amb la capacitat de 9.413,8 Hl. La situació del Sindicat en aquells moments era de creixement; fou aleshores quan decidiren acabar la part que restava del projecte inicial, és a dir, la segona nau d'estibatge. S'atorgà l'obra al contractista de Tarragona Josep Icart i Bargalló, en contracta i en administració, el 31 de maig de 1931.

A més de la construcció de la nau calgué fer diverses modificacions a la sala de màquines. Tot plegat representà una despesa de 62.022 pessetes. L'ampliació resultà més capaç del que era previsible degut a certes modificacions aplicades per l'arquitecte, que afectaven la cabuda de les estibes. Amb aqueixes modificacions s'aconseguí una capacitat de 14.000 Hl. més, en lloc del 9.000 i escaig previsibles.

La tercera i última fase va tenir lloc l'any 1947. En aquesta ocasió es tractà d'una ampliació del projecte original. Es construí una tercera nau bessona a llevant i s'amplià també el moll de descàrrega. Aqueixa modificació comportà el canvi de lloc de la casella de la bàscula i la construcció d'una nova torreta per al dipòsit d'aigua.

L'obra fou atorgada -també com en les anteriors intervencions- en contracta i en administració a l'empresari Josep Tomàs i Carbonell de Barcelona; costà 573.360 pessetes. En acabar-se, el celler tenia una cabuda total de 38.000 Hl.

Arquitectura del celler

Per tal de no fer massa farragosa la descripció de l'obra del celler ens limitarem a comentar una nau d'estibatge i el moll de descàrrega-sala de màquines, perquè donen una visió completa de l'edifici tant en els aspectes funcionals com en els formals. Finalment també caldrà parlar de la torre de l'aigua perquè per la seva originalitat i categoria arquitectònica mereix un comentari particular.

A la nau d'estibatge hi han dues files de vuit tines cilíndriques cada una formant un corredor central, sota del qual s'hi construïren cups soterranis.

Els dipòsits superiors -les tines- són pràcticables per dalt mitjançant passadissos i passarel·les.

La sala de màquines està destinada a la preparació i manipulació del raïm per obtenir el vi. Aprofitant el desnivell del terreny s'hi

col·locaren escalonadament dues plataformes. La més alta forma el moll de descàrrega amb bàscula i vagonetes per abocar la verema a les màquines trinxadores situades a la plataforma de sota, des d'on mitjançant visos sense fi passa a les premses anomenades contínues. Aquesta sala de màquines té cups soterranis.

Al seu extrem occidental una escala comunica els diversos nivells, i en la mateixa caixa s'hi allotgen diferents serveis (secretaria, laboratori, comuna).

Al moll de descàrrega, situat a migdia i a sis metres de la planta, s'hi accedeix per rampes laterals. La seva façana està dividida en elements que formen portalades arquitravades. La del mig però fou ocupada per una casella de planta octavada on s'hi allotjà la bàscula; al damunt vuit pilars aguantaven un dipòsit d'aigua cilíndric coronat per una teuladeta en foma de con invertit. En conjunt, la casella, els pilars i el dipòsit, formaven una graciosa torreta, que fou substituïda en la darrera fase de la construcció per una altra estèticament molt superior.

Tot l'edifici fou bastit amb parets de massoneria excepte els montants i arcs de portes i finestres, i la cornisa, on s'utilitzà l'obra cuita o la pedra artísticament aparellades. Destaca la cornisa per l'elegant treball en maó vist obrat «a plec de llibre», «de pla», o denticulat formant motlluratges, permòdols, acroteris; tota ella està bellament ornada amb un fris de rajola de ceràmica polícroma.

A la façana principal la combinació d'aquests materials nobles, sàviament tractats per l'arquitecte al servei d'una composició simètrica, resulta espectacular i bella. Està presidida per un grandios finestral de tres elements; el del mig en arc de punt rodó, i els laterals, seguint els pendents de la coberta, en arcs rampants. Hi ha una porta central ampla i gran, obrada en pedra carreuada que forma l'arc de mig punt amb dovellat que s'extradossa escalonadament i fa de suport a l'element central del finestral.

Els paraments són de pedra carejada a la part inferior i formen un sòcol alt de tota la porta; a la part superior, entre la cornisa i les finestres, són estucats.

La coberta de la nau corresponent a la sala de màquines i el moll de descàrrega fou feta amb la típica encavallada de fusta a dues vesants.

En canvi, no fou aquesta la solució que emprà Martinell per cobrir la nau d'estibatge. L'atzar fou el causant de la modificació de la idea original de cobrir també amb encavallades de fusta. L'explica el mateix arquitecte en el seu llibre:

«Cuando en el año 1918, en plena guerra europea, hube de proyectar la bodega para Rocafort de Queralt, la madera de buena

calidad conocida por flandes había quintuplicado su coste y la albañilería sólo lo había doblado. Un cuchillo de armadura que antes costara 200 pesetas se elevó a 1000 y un arco de 300 había pasado a 600. De ahí nació el empleo de arcos que no dieran empuje, con arranque del suelo, en los cuales el material de pilares se invierte en los mismos arcos, llamados equilibrados de menor cubo de obra -que Gaudí había puesto en uso- y que por ser equilibrados, se pudo ahorrar el macizado de enjutas que se sustituyó por ligeros pilares, con lo cual se redujo más la cantidad de material». (Martinell:1975: 48).

Així doncs, la «Guerra del 14» fou la culpable de la decisió d'emprar una solució tradicional -l'arc diafragma- amb un llenguatge nou: l'arc parabòlic gaudinià.

La utilització d'aquests arcs havia estat una de les aportacions més genials de Gaudí a l'arquitectura contemporània, car en ells s'incardina d'una manera admirable l'ideal que persegueix el disseny: aconseguir amb el màxim d'economia la conjunció de forma i funció. L'arc equilibrat és immillorable estèticament i mecànica; i l'estalvi de materials que suposa no és gens negligible. A més, en el cas del celler de Rocafort, Martinell, encara que digués que ell no s'ho proposava, li imprimí un afegit estètic que convertí en obra d'art un edifici industrial.

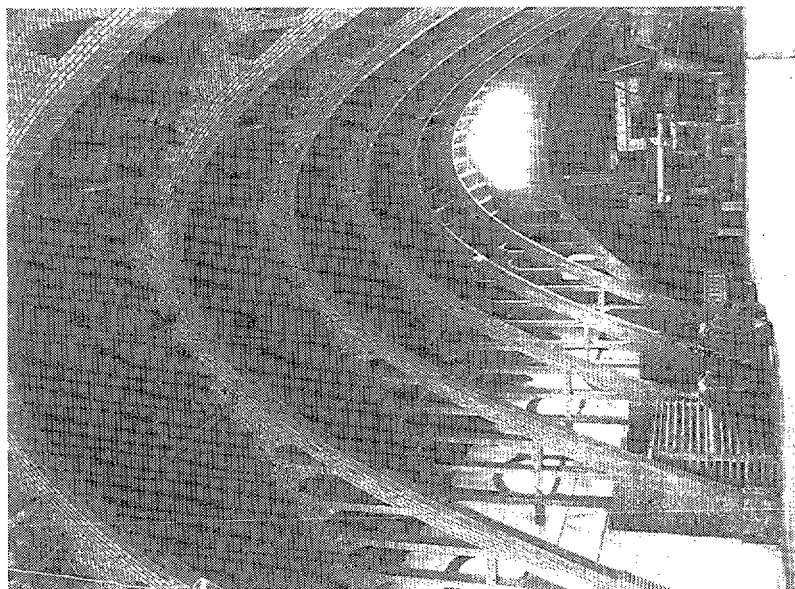
Amb aquests mateixos termes hem de parlar de la torreta pel dipòsit de l'aigua que dissenyà l'any 1948 per substituir l'anterior.

Aquest element va ser el colofó d'una obra ben feta. És el disseny d'un gran arquitecte executat magistralment per un d'aquells andònims mestres de cases que treballaven «segons art i ús», amb la humilitat que reflecteix el nom popular -«paleta»- amb que eren i són coneguts.

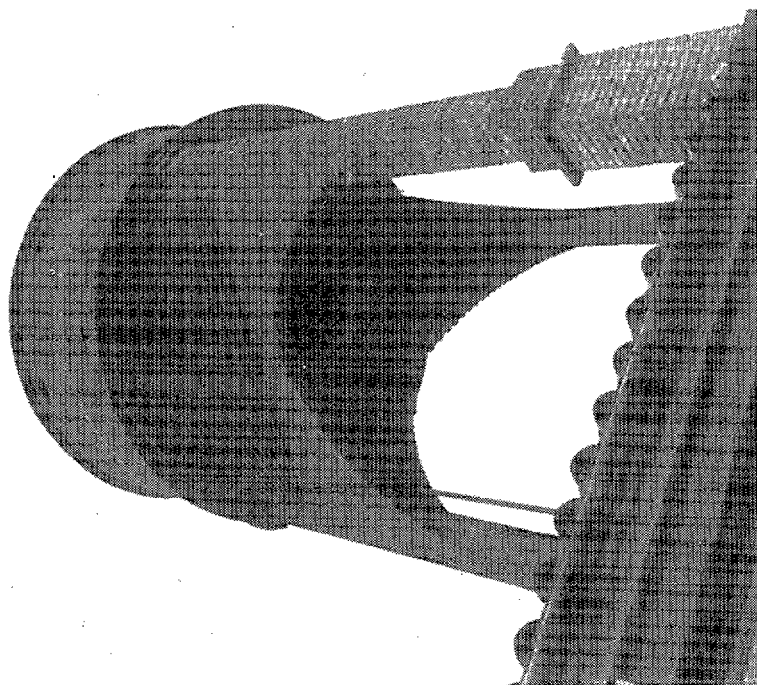
El dipòsit està construït en maó vist, seguint encara la tradició modernista. És cilíndric amb coberta cònica, sostingut per tres parabolòides hiperbòlics que descansen sobre una planta triangular recolçada per tres pilars. Del triangle dels pilars a l'hexàgon on s'assenta el dipòsit s'hi arriba mitjançant la superposició de filades hexagonals que van avançant gradualment fins a l'hexàgon regular on descansa el cilindre.

A Martinell li agradava d'insistir en el fet que a ell li havien preocupat més els problemes tècnics i funcionals per a l'elaboració del vi que l'estricta definició arquitectònica i estètica de l'edifici. Amb tot, la seva qualificació artística no li permetia desvincular la forma i la funció, i, ja se sap que la perfecta adequació d'ambdues produeix espontàniament la bellesa.

L'arquitectura de Martinell se situa en el moviment gaudinista en el moment de la presa de consciència racional que representa el nou-

Rocafort de Queralt. Interior del celler.

Rocafort de Queralt. Torre del dipòsit de l'aigua

centisme, quan l'art té la voluntat de despullar-se del «caos» modernista.

Martinell en l'arquitectura agrària aprofità el magisteri de Gaudí i de Domènech i Montaner en allò que li convenia de cara a produir una obra necessàriament utilitària en ella mateixa. Emprà doncs, un llenguatge formal i estructural d'inspiració modernista però al servei d'uns criteris funcionals.

Quan ha de trobar solucions de tot ordre que li permetin fer aquesta obra barata, utilitària i funcional que s'insereixi a més en l'entorn urbà dels pobles de la Conca, acut a l'arquitectura del país; només li cal mirar Poblet, Montblanc, o qualsevol de les cases pairals dels pobles. És d'aquestes fonts d'on surten els arcs diafragma, les estructures basilicals, les voltes de maó «de pla», i un seguit de solucions que veiem a Rocafort o en altres dels seus cellers. Fins la fórmula de construir les torres per als dipòsits de l'aigua que trobem en tots els cellers, són de vegades, com en el cas de Barberà, inspirades directament del campanar barroc de la vila.

Sap fer ús de les innovacions de l'arquitectura moderna quan això li ha de ser beneficiós tant econòmicament com estètica. La utilització de l'arc parabòlic gaudinià n'és l'exemple més contundent.

Exprimeix al màxim les possibilitats d'una arquitectura tradicional i dels seus materials nobles (la pedra, l'obra cuita, la ceràmica, la forja...), recentment recuperats i dignificats pel modernisme; i aprofita el saber dels mestres de cases i els altres artesans del poble amb la finalitat de aconseguir una obra de qualitat immillorable.

CONCLUSIONS

El celler de Rocafort de Queralt sorgeix d'un moviment associacionista de caire revolucionari primer i que immediatament s'arreglera dins de les línies del reformisme.

Com a conseqüència de les circumstàncies de la seva gestació, la tipologia s'inscriu dins de les tendències d'allò que hem anomenat «sindicats dels rics», és a dir, edificis (sindicat és sinònim de celler a la Conca) que conjuguen els valors funcionals amb els estètics. Expressió artística que vol representar el prestigi d'una burgesia rural progressista amb el llenguatge espectacular del modernisme.

El celler de Rocafort de Queralt fou la primera obra agrària de Cèsar Martinell i presenta ja les característiques que seran una constant en totes les construccions d'aquest arquitecte.

El llenguatge arquitectònic emprat al celler conjuga tres elements importants:

- a.- D'una banda les solucions tècniques i funcionals adequades a la utilitat del celler com a indústria d'elaboració del vi. Per a perfeccionar-les Martinell recorre, ultra els estudis tècnics, a l'observació de la realitat que l'envolta a partir de contactes amb els pagesos i a l'aprofitament de les solucions pràctiques que havien realitzat els primers cellers de les societats de resistència com el de Barberà.
- b.- En segon lloc, l'escola arquitectònica d'herència gaudiniana i domenequiana li forneix uns elements estètics propis de l'època: revitalització dels materials nobles (pedra, obra cuita, ceràmica, forja...); utilització de solucions estructurals modernes de gran rendiment estètic i funcional com l'arc equilibrat parabòlic gaudinià.
- c.- I, en tercer terme, aquests projectes són duts a terme inspirats en les fórmules i tècniques pròpies de la tradició constructiva dels mestres de cases de les nostres comarques: l'obra s'integra dins del medi rural i aprofita i revaloritza els seus elements més característics.

D'aquesta manera l'obra de Martinell (en aquest cas el celler de Rocafort) conjuga tècnica i estètica i s'inscriu plenament dins del context artístic i social del modernisme noucentisme.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- BALCELLS, Albert (1968): *El problema agrari a Catalunya, 1890-1936. La qüestió rabassaire*, Ed. Nova Terra, Barcelona.
- (1980): *El problema agrario en Cataluña. La cuestión Rabassaire (1890-1936)*, Servicio de Publicaciones Agrarias del Ministerio de Agricultura, Madrid.
- BOHIGAS, Oriol (1968): *Arquitectura Modernista*, Ed. Lumen, Barna.
- (1973): *Reseña y catálogo de la arquitectura modernista* Ed. Lumen, Barcelona.
- CAMPLLONCH, Isidro (1917): *Cellers Cooperatius de producció i venda*, Barcelona.
- CARULLA, Lluís (1973): *Lluís Domènech i Montaner, una faceta poc cone-*

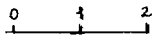
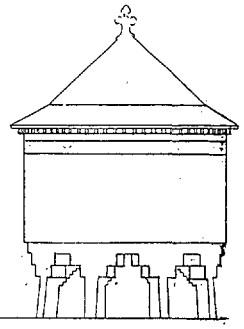
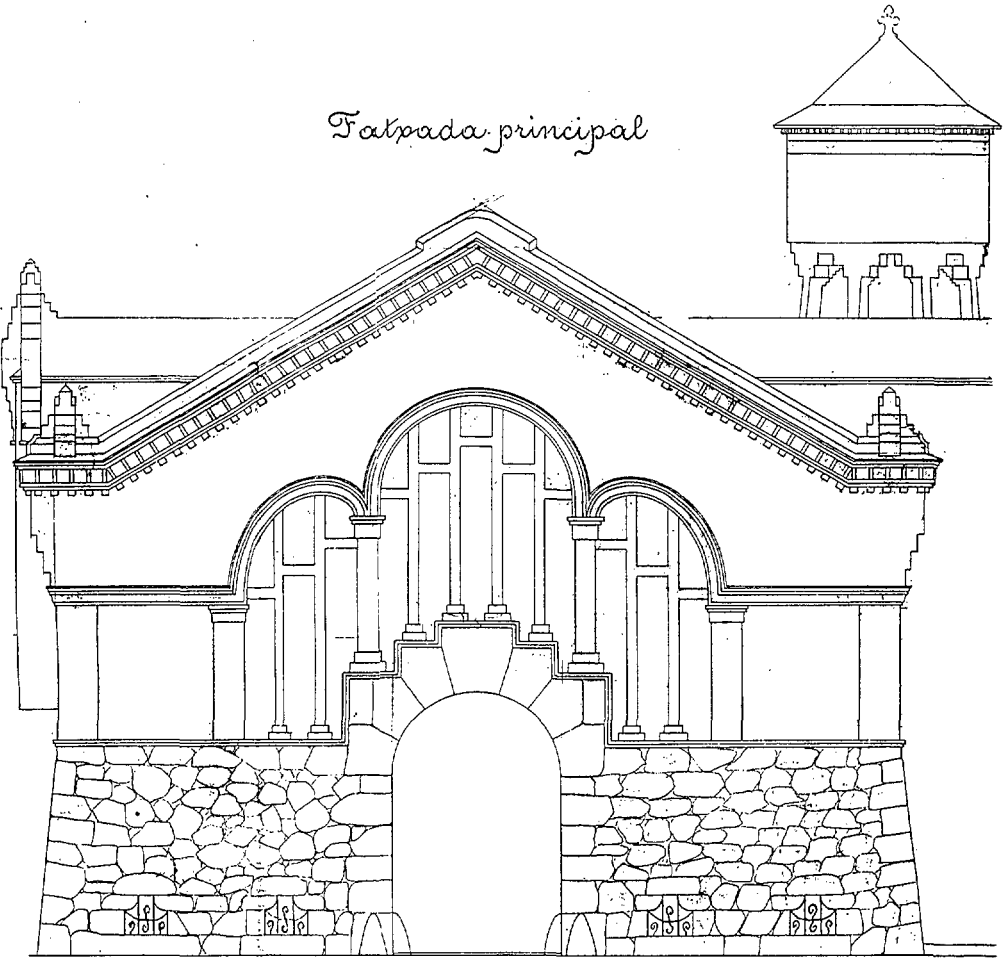
- guda a «*Lluís Domènech i Montaner*», Nadala 1973 d'Omnium Cultural, Barcelona.
- FUGUET, Joan (1979): *La fundació del primer celler cooperatiu: la «Sociedad de Trabajadores Agrícolas del pueblo de Barbarà»* a «L'Avenç», núm. 19, Barcelona, pp. 71-73
- (1980): *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'Estat Espanyol*, Obra Agrícola de la Caixa, Barcelona.
 - (1984): *L'arquitectura dels cellers cooperatius de la Conca de Barberà* a «Espitllera», núm. 33, Montblanc, pp. 43-54.
- LACUESTA, Raquel R. (1973): *César Martinell, arquitecto, teórico e historiador del Arte*, tesi de llicenciatura Universitat de Barcelona, 1973. (exemplar mecanografiat a la Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona).
- MARTINELL, Cèsar (1975): *Construcciones agrarias en Cataluña*, Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, Barcelona.
- MAYAYO, Andreu (1984a): *Un exemple de la burgesia agrària republicana al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà: Joan Esplugas i Moncusí (1857-1927)* a «Aplec de Treballs núm. 6 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», Montblanc, pp. 133-199.
- (1984b): *El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà*, a «Estudis d'Història Agrària», núm. 5, Barcelona, pp. 133-155.
 - (1986): *La Conca de Barberà 1890-1936: de la crisi agrària a la guerra civil*, tesi de llicenciatura. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc.

FONTS DOCUMENTALS

- (A.S.): «Libro de Actas de la Sociedad Agrícola - Recreativa de Rocafort de Queralt» (acta núm. 1, 16-I-1915), Arxiu del Sindicat de Rocafort de Queralt.
- (A.S.J.): «Libro de Actas de la Sección de Vinicultura. Junta». (acta núm. 1, 21-XII-1917), Arxiu del Sindicat de Rocafort de Queralt.
- (A.S.G.): «Libro de Actas de la Sección de Vinicultura. Juntas Generales», (acta núm. 1, 21-XII-1917), Arxiu del Sindicat de Rocafort de Queralt.

Fons Martinell de l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears, Barcelona.

Façada principal

César Martorell
1894